

Književnost

France Novšak: Dečki. Roman iz dijaškega internata. Ljubljana 1938. Založba Satura.

Knjiga te vrste je mogla iziti samo v literaturi, kjer velja za dejanje, če kdo kakor koli popiše dve sto ali tri sto strani zdržema. V razmerah, kjer pisateljev kritika ne ocenjuje in razvrščuje več po merilu, ali so sposobni ali nesposobni, marveč po tem, ali so pravi ali nepravi. V razmerah, v katerih se je skoraj docela izgubil čut za celotnost slovenske lepe književnosti, ki bi morala biti vsestranska, vsesmerna, obsegajoča vse tokove, od katerih vsak po svoje pomaga in dodaja k njeni dopolnitvi. Omejena in neobjektivna kritika je s preganjanjem ene same tendence — idealistične — nagnala naše književno ustvarjanje v dolgočasno in škodljivo enosmerno ožino. V hipohondričnem preganjanju ene, povečini namišljene tendence, so našo književnost vrgli v drugo, najomejenejšo tendenčnost, ki si nadeva razna imena: progresizem, sodobnost, svobodnost, nova realnost itd., kar so vse samo meščanske krinke za materialistični življenjski in umetnostni dogmatizem. V takih razmerah, kjer nihče ne povprašuje več niti po formi niti po stilu, marveč samo po revolucionarnosti progresizma, je mogoče vsakomur o čemer koli še tako nebogljenosti pisati. Kritika, ki so ji sodbe vnaprej pogojene po pripadnosti avtorja k tej ali oni revialni skupini, bo tako pisanje nekje in nekako že priznala.

Ta uvodič je bil potreben za prikaz Novšakovega dela »Dečki«.

Odlomki te zgodbe so pred časom izhajali v neki slovenski reviji, ki veliko da na vsako, tudi najcenejšo in najbolj anarhistično revolucionarnost. Pri odlomkih še ni bilo moči soditi o delu, ki je lani izšlo v knjigi. Avtor je svojemu literarnemu prvencu napisal nepotreben, solzav predgovor in epilog,

ki naj bi stvari dal prepričljivost, verjetnost in najbrž še senzacionalnost, za kar vse je bila zgolj oblikovalna sposobnost literarnega novinca Novšaka prešibka, prenebojgljena, prenedorasla. Predgovor in epilog z nekaterimi drugimi vsebinskimi kosi pričata, da je avtor pri svoji zgodbi prizadet sam morda še drugače kakor zgolj literarno. Torej ni pri oblikovanju snovi imel do nje prave, ustvarjalne, objektivne razdalje. To priča o pomanjkanju umetniške zavesti in vesti pri piscu ter daje njegovemu prvencu značaj bolešno, razkrojeno-sentimentalnega dnevnika, ki niti od daleč ne zveni po kaki, vsaj formalni umetnosti.

Novšak je z »Dečki« hotel najbrž napisati tako imenovano »tragedijo generacije«, kakršnih je deževalo v razbiti in anarhični dobi ob zamiranju ekspresionizma ter ob nastopanju nove stvarnosti, s katero se začenja zaton evropske književnosti v tendenco. Podoben poskus je napisal tedaj, ko je te vrste literatura bila še kolikor toliko dnevno zanimiva, Bratko Kreft s »Človekom mrtvaških lobanj«. Kreft je kot prepričan historični materialist pokazal v tistem poskusu smisel za gradivo, katero je vestno zbiral in ga podajal za svoj tedanji nastajajoči življenjski in umetnostni nazor še dovolj objektivno. Njegovo delo je bilo reportažni mozaik o življenju in delni problematiki njegovega rodu. Ni pa bilo umetnina, kakor večina ni, kar Kreft ustvari, saj mu njegov enostranski, shematični, didaktično-revolucionarni ter spreobračevalski nazor brani, da bi ustvarjal svobodno, to je vsestransko in v osebnem vsebinskem ter zunanjem slogu.

Novšakova reč je drugi poskus take vrste, a je po kakovosti vsaj tako daleč od Kreftovega poskusa, kakor sta oba poskusa drug od drugega oddaljena po ogromnem času desetih let. Toda če je Novšak menil napisati zgodbo svojega rodu, mu je treba brezobzirno povedati, da se mu je namen izobličil v prvi daljši homoseksualni kos v slovenski književnosti. Ker kaže stvar oblikovno-stilno — in tudi sicer — višino pubertetnih dnevnikov, bi jo bilo najpametneje prišteti v pornografijo, namenjeno raznim zasebnim krožkom. Te sodbe ne narekuje kako omejeno prepričanje, temveč preprost in jasen književni ter umetniški okus. Umetnost si lahko jemlje snov iz vsega življenja, iz senc in svetlob, toda umetnost je zrelo poustvarjanje razdrobljene, nesmiselne, tvarne resničnosti po zakonih višjih sintez. Umetnost lahko obseže vse: tendenco, višje in nižje ustvarjalne stopnje, ne prenese pa oblikovalne nezrelosti. Umetnost zahteva nepristansko uravnovešeno prikazovanje vseh življenjskih realnosti, temnih in svetlih v razmerju, s katerim so ene do drugih, ne pa samo tistih, ki so avtorju bližnje, ljubše, iz tega ali onega razloga, namena ali usmerjenosti važnejše. Umetnost mora biti glede ravnovesja vsaj tako pravična kakor je življenje, če bi bila njena naloga že samo ilustrirati. Če pa ima še kako višjo nalogo — in imeti jo mora — pa se vse te zahteve še stopnjujejo.

Novšak je ljudi za svoje delo snel v nekakem internatu, kjer bi življenje ne smelo biti po zakonih navadne resničnosti nič drugačno, kakor je pač po internatih. V Novšakovem internatu pa so zbrani sami karakterno, biološko, duševno, zlasti pa čustveno in spolno defektni ljudje. Vsi voditelji so pokveke v tem ali onem oziru, vsi študentje kar koli, samo študentje ne. Med njimi

pa živita dva nadčloveka: Nani Papali in Castelli, prvi šestošolec, drugi tretješolec, oba že spočetka heroja v mračnih ječah ne samo samostanskega, marveč splošnega vzgajanja. Castelli je po avtorjevi označbi »mlad bog« z govorjenjem in spoznavo šestdesetletnega genialnega cinika. Vanj je zaljubljen ves zavod, zaradi njegovih lepih nog in oči poteka vse življenje tam notri v vročici — in to sredi velikega mesta, sredi življenja! Med Papalijem in Castellijem se razvije po vseh registrih instrumentirana ljubezen, ki jo je v slovensko literaturo uvedel Novšak. Avtor se ob tej zvezi razblinja v zmedeno sentimentalnost, samozadostilno čutnost, v vse, kar je pač lastno erotičnim rečem, ki jih večina ljudi ima še vedno za nenaravne.

Nad motivnostjo te vrste je spodletelo večini redkih svetovnih književnih mojstrov. Novšak sploh ni prišel do tega, da bi mu moglo spodleteti, ker je od začetka ujet in zaverovan v svoje človečke. Iz petošolskih in šestošolskih storij je hotel delati tragedijo, a kako: njegova ustvarjalna in oblikovalna sila ne presega duševne ravni njegovih petošolcev. Dejstvo, da je načel pri nas še nenačeto poglavje, ne pomeni za umetnost nič; morda ga bodo sramežljivo priznali za revolucionarja tisti, ki so sicer v umetnosti izraziti pristaši tendence in vpreženosti.

Ni vredno muditi se pri življenjskih in kompozicijskih nesmiselnostih, nedoslednostih, nebogljenostih in zoprnostih povprečnega hedonizma v Novšakovem delu. Nekje je zapisal stavek »Igračka novih čustev sem«. S tem je najresničnejše oznamenovana vsebinska kakovost tega pisanja. Toda to ni literatura, še manj umetnost in najmanj umetnost sedanjega tragičnega slovenskega časa, ki zahteva heroizma na vseh področjih, ne najmanj žgoče v umetnosti.

Hočete nekaj poskusov o življenjski resničnosti Novšakovih mladih bogov?

»...držalo bo, da je mišljenje današnje mladine zelo daleč od vsega tistega, kar je zavito v kadilo in mrak naših baročnih cerkvá. Saj si vendar želimo sonca, nove renesančne dobe, želimo si takšnega življenja, kakršno res zasluži mladina... Ali se ti ne zdi, da ravno v teh letih dozori v človeku spoznanje, kako je vse življenje tako silen, velikanski nesmisel, da meji že na tragičnost... Da, vem, mi mladi smo zelo strogi do drugih... Pomisli, če sem jaz bog, kako mora biti reven šele tisti bog, ki ga imajo spravljenega v belem kruhku... Najbolje in najenostavneje se da vsa naša problematika rešiti tako, kakor so jo reševale prejšnje generacije, od katerih naša ni nič slabša niti boljša, vdati se, priznati dejstva, ki so, in uporabljati svojo pamet le v službi zakonitega cerkvenega ali posvetnega poglavarja... Kaj zato, če nimamo svobode! Prosim te, kaj je danes svoboda?... Ta pojav, ki sem ga opazil, se nanaša na moje tako imenovano seksualno življenje... Vsa prepričanja so jalova, če nima nihče ničesar od njih...«

Kdo govori take zrelo-cinične modrije? Razočarani možje, ki jih je življenje vrglo na rob? Ne, tretješolec Zdenko Castelli, ki bo nekje sredi knjige star štirinajst let in bega nezrele ljudi in avtorja s svojim nedoraslim telesom. Odpustimo mu, tako modrega ga je hotel imeti njegov nemodri mojster Novšak!

Oblikovno in stilno ničvrednost te »nove pisarije« razberite iz naslednjih navedkov, ki pričajo o avtorjevi oblikovalni zrelosti:

»...ki so vsi hkrati začutili nesmisel, ki bi imel za posledico poštenega, dobro vzgojenega človeka in državljana Nanija...« »Profesor je odgovoril zelo vljudno, hihitaje se na salonski način naših malomeščank...« »Novi gojenec pripada tisti vrsti ljudi, ki napravijo že ob prvem snidenju na človeka neizbrisen, močan vtis...« »Čeprav je bil v sebi prepričan, da je samaritanstvo poedinca nepotrebno... je vendar razmišljal, kako bi začel svoje poslanstvo tolažnika...« »V tem poslopju, kjer so se dijaki vzgajali v globoki ljubezni do boga in njegovega namestnika na zemlji, vratar pač ni mogel biti drugačen, kakor je bil...« »...je vendar čutil v sebi neko izredno, provincialno radovednost...«

Zdravnik-specialist, povrh še ruski emigrant, vidi na postelji trinajstletnega paglavca, ki mu ni nič. In ta, za zdravnika-skeptika pač grozni pogled, ga presune tako, da mu na gladki obraz v trenutku zdrkne solza...! Modernost in sodobnost dogajanja je prepričevalno izražena s stilnim cvetjem, kakor: »Flis, ki je uporabljal »Kolynos«, češ da je to najboljšo sredstvo za snaženje zob...« »Mickey pa ne spada k temu programu! In zdaj pride gotovo na vrsto še Fox Movietone...« »Nerodno mu je bilo. Rok ni znal nikamor položiti. Očitno je bilo, da je to posledica katoliške vzgoje...« »V tem zavodu se je presojalo vse... vsak gib posameznika kakor tudi celote s stališča religije, tiste službene vere, ki jo danes oznanja Vatikan...« »Fant, ki je v tej smrti zaradi svoje neuspele dresure, ki so jo dekorativno nazvali vzgojo...«

»Naše ulice so skromne, toda dražje mi je njihovo blato od asfaltnih cest Zagreba in Beograda...« »I love you! Je t'aime! Ich liebe dich! Amo te! Angleško, francosko, latinsko! Kako še? Da le ne zblaznim od te pubertete!«

Res!

M. Javornik.

Ivan Zorec: **Iz nižav in težav.** Pot ubožnega slovenskega dijaka. Založila Družba sv. Mohorja. 1938. Natisnila Mohorjeva tiskarna v Celju. Strani 417.

V Zorčevih spisih ni najti kričečih problemov današnjega časa in dramatičnih zapletljajev, ki se porajajo iz njih, da bi jih reševal s svojo pisateljsko invencioznostjo. Zavestno se odmika sedanjosti in išče motivov za svojo stvaritev v preteklosti, ko je bilo življenje tudi trdo, a se je razvijalo vse bolj preprosto. Vedno znova ga mika umirjenost nekdanjih dni, ki ji daje poudarek predvsem s svojim klenim, skoraj bi dejal patriarhalnim jezikom. Zorčev jezik bi moral biti v današnjih dneh, ko prihaja že v naše kmetiško besedičenje po najrazličnejših potih (po časopisu, fantih, ki prihajajo od vojakov, po uradih in prometnih sredstvih) vse polno srbskohrvatskih besed, zaradi svoje čistosti in klenosti vzor slehernemu slovenskemu pisatelju, zlasti začetniku. Dolenjska govorica je neizčrpen studenec sijajnih besed, jedrnatih rekel in krepkih prisposodob. Zorčeva neprecenljiva zasluga je, da je marsikak biser, ki je že tonil v pozabo, otel in mu znova dal življenje v knjigi.

Prav vse, kar smo povedali o Zorčevem delu nasploh, velja v enaki meri tudi za njegovo najnovejši knjigo »Iz nižav in težav«.Pisal jo je, kakor sam